

Jog- és államtudomány

DELI GERGELY*

A *specificatio* tanáról Gaiusnál¹

feldolgozás (specificatio) – Gaius Institutiói – jóhiszeműség (bona fides)

A romanisták az idegen anyag feldolgozására vonatkozó római jogi szabályokat hagyományosan nagy figyelemre méltatták. Mayer-Maly szerint ez a kiemelt érdeklődés három okra vezethető vissza. Egyrészt a feldolgozás tana szokatlanul mély bepillantást enged a római jogi gondolkodás mély rétegeibe, másrészt az újkorban a munka és a tőke problematikája révén újra reflektorfénybe került a probléma, harmadrészt a jogintézmény érzékeny szociális kérdéseket is felvet.² Az európai magánjogi kodifikációk többsége sem tudta magát kivonni a feldolgozás római tanának hatása alól,³ így a téma mindmáig aktuális.

Az új, az Országgyűlés által 2013. február 11-én elfogadott polgári törvénykönyv⁴ ötödik könyvének második részében, a tulajdonjog megszerzéséről szóló V. cím XVIII. fejezetében található 5:65. §⁵ is számos hasonlóságot mutat az antik római doktrínával. Az új magyar szabályozás a feldolgozó jóhiszeműségét kifejezetten megemlíti, szemben a némettel,⁶ amely erről nem tesz említést. Ugyanakkor az új magyar norma az új dolog tulajdonját minden esetben a feldolgozónak biztosítja,⁷ míg a német csak akkor adja neki a dolgot, ha a feldolgozás értéke nem jelentősen kisebb, mint

* Dr. Deli Gergely egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék, Győr, delig@freemail.hu.

¹ A tanulmány alapjául egy a Société internationale Fernand de Visscher pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité 66. ülésének keretében, az Oxford University St. Catherine's College-ban 2012. szeptember 21-én tartott előadás szolgált. Mélyreható észrevételeiért, korrekcióiért köszönetemet fejezem ki Siklósi Iván kollégámnak.

² MAYER-MALY, Theo: Spezifikation. Leitfälle, Begriffsbildung, Rechtsinstitut, SZ 73 (1976), 120.

³ BEHREND, Okko: Die Spezifikationslehre, ihre Gegner und die media sententia in der Geschichte der römischen Jurisprudenz, SZ 112 (1995), 195.

⁴ A polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény. A törvény 2014. március 15-én lép hatályba.

⁵ Az új szabályozás néhány, témánk szempontjából nem releváns ponton tér el a régi, még hatályos Ptk. 133. §-ától.

⁶ Lásd a BGB 950. §-át.

⁷ Jóllehet ezt a kitétel erőteljesen enyhíti, hogy a feldolgozó az új tulajdonját a régi dolog tulajdonosa választása szerint akár átengedni is köteles, munkája megtérítése mellett. Lásd új Ptk. 5:65. § (1) bek.

a nyersanyag ára. A francia *Code civil* a jóhiszemőség követelményének *expressis verbis* említése nélkül a régi dolog tulajdonosának vindikációs jogot biztosít,⁸ amelylyel szemben a feldolgozónak lehetősége van arra, hogy a dolgot mégis megtartsa, ha a feldolgozás értéke a nyersanyagét jócskán meghaladja, és a nyersanyag árát megtéríti.⁹ A magyar jogalkotó ragaszkodott a jóhiszemőség követelményéhez, így nem lehet haszontalan, ha e követelmény római jogi gyökereit – legalábbis részben – feltárjuk.

Egy múltbeli jelenség folyamatos reinterpretációja azzal a veszéllyel jár, hogy a továbblélés folyamán felhalmozódott – sok esetben anakronisztikus – megfontolások elhomályosítják az eredeti, római jogi szabályozás valódi eszméjét. Annak érdekében, hogy e hibát elkerülje, jelen rövid tanulmány azon egyetlen kérdés megválaszolására szorítkozik, hogy Gaius szerint a feldolgozónak jóhiszeműnek kellett-e lennie ahhoz, hogy megszerezze az általa készített új dolog tulajdonát.¹⁰

1. A *bona fides* a feldolgozás tanában

Abban a mindmáig tartó diskurzusban, hogy vajon a feldolgozónak jóhiszeműnek kell-e lennie a tulajdonszerzéshez, az újkori szerzők közül Kaser nem követelte meg a *bona fide*st.¹¹ A Hausmaninger–Selb-féle tankönyv szerint nincs szükség jóhiszeműsége, sőt még cselekvőképességre sem a tulajdonszerzéshez, véleményük szerint még a tolvaj is tulajdonossá válik.¹² Mások, például Windscheid vagy Honsell viszont csak akkor adtak helyet a tulajdonszerzésnek, ha a feldolgozó jóhiszemű volt.¹³ A legújabb magyar tankönyvirodalomban Földi András és Hamza Gábor csak a iustinianusi jogban nevezi meg a jóhiszeműséget a tulajdonszerzés kellékeként.¹⁴ Bessenő András szerint a rosszhiszemű feldolgozó semmiképp sem szerezhet tulajdont.¹⁵ Ezt a nézetet képviseli Benedek Ferenc is, aki szerint a tulajdonszerzéshez szükséges a jóhiszeműség.¹⁶ Nótári Tamás e kérdéssel kapcsolatban annyit közöl,

⁸ Code civil, 570. cikkely.

⁹ Code civil, 571. cikkely.

¹⁰ Gai. 2, 79.

¹¹ KASER, Max: *Das römische Privatrecht*, I. München, Beck, 1971², 431⁵⁴.

¹² HAUSMANINGER, Herbert–SELB, Walter: *Römisches Privatrecht*. Wien, Böhlau, 2001⁹, 163.

¹³ WINDSCHEID, Bernhard: *Lehrbuch des Pandektenrechts* I. Stuttgart, Rütten & Loening, 1906⁹, 969; CZYHLARZ, Karl: *Lehrbuch der Institutionen des römischen Rechts*, Wien–Leipzig, Tempsky & Freytag, 1911¹¹, 99; és KUNKEL, Wolfgang–HONSELL, Heinrich–MAYER-MALY, Theo–SELB, Walter: *Römisches Recht*. Wien etc., Springer, 1987⁴, 353; azt a nézetet képviselik, hogy a feldolgozónak jóhiszeműnek kell lennie. KASER, Max–KNÜTEL, Rolf: *Römisches Privatrecht*. München, Beck, 2005¹⁷, 131–132; nem foglal állást e kérdésben. A régebbi irodalom áttekintéséért l. KRAFT, Christina: *Bona fides als Voraussetzung für den Eigentumserwerb durch Specificatio*, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 74 (2006), 289¹⁻².

¹⁴ FÖLDI András–HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2012¹⁷, 342.

¹⁵ BESSENYŐ András: *Római magánjog II, A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2001, 88.

¹⁶ BENEDEK Ferenc: *Római magánjog. Dologi és kötelmi jog*. Pécs, JPTE–ÁJK, 1995², 51.

hogy a rosszhiszemű feldolgozó általában tolvajnak minősül, így nem szerez tulajdont.¹⁷

A véleménykülönbötség ellenére számos szerzőnél megfigyelhető, hogy a *bona fides* – többnyire reflektálatlanul¹⁸ – szubjektív értelemben fogták fel, és nem határozták meg pontosan annak vonatkoztatási alapját, azaz hogy a pszichés viszonyulás a feldolgozás folyamatára, az azt megelőző vagy az azutáni állapotra vonatkozik-e. A szubjektív értelmezéssel szemben Söllner szerint a fogalom a klasszikus korban, tehát Gaiusnál is objektív természetű.¹⁹ Ez az ellentét kibékíthető azáltal, hogy a feldolgozó szubjektív vélekedését objektív momentumok alapján lehet megítélni, például olyan kritériumok alapján, hogy vajon ellenérték fejében, illetve milyen körülmények között szerezte be a nyersanyagot. A viszonyítási alap vonatkozásában pedig azt a pontosítást tehetjük meg, hogy a feldolgozó jó- vagy rosszhiszeműsége abban áll, hogy a feldolgozást megelőzően magáénak tekintette-e a nyersanyagot vagy sem.

Nem csupán az a kérdés vitatott a szakirodalomban, hogy melyek a tulajdonszerzés kritériumai a feldolgozás esetében, de újabban még a *specificatio* tulajdonszerzési jellegét is támadás érte. Plisecka állította fel azt a meglepő tézist, hogy a *specificatio* és az *accessio* tényállásai inkább a tulajdon elvesztését, mintsem annak megszerzését jelentették, és emiatt nem is tekinthetők valódi tulajdonszerzési módoknak.²⁰ Véleménye szerint a rómaiak sokkal inkább egy adott dolog identitását tartották szem előtt, ha azt vizsgálták, hogy a dolog megváltozása milyen hatással van a rá fennálló tulajdoni viszonyokra, és kevésbé törődtek merev kategorizálási elvek betartásával. Álláspontom szerint Pliseckának igaza van annyiban, hogy e fenti tényállások esetében, legalábbis Gaiusnál, nem a tulajdonszerzés *per se* volt a figyelem előterében, hanem egyéb kérdések, legfőképpen a vagyoni kiegyenlítés problematikája. A tulajdoni kérdések újrendezése csupán a fellépő gazdagodások és veszteségek igazságos redistribúciójának egyik eszköze volt. Másrésztől azonban Plisecka fő állításával szemben meg kell jegyeznünk, hogy a *specificatio* és az *accessio* esetköreit Gaius *Institutióiban* egymástól igen világosan elválasztotta, és egyértelműen a *naturalis ratio adquisitio*, azaz a tulajdonszerzés, méghozzá a természetes értelemre alapuló tulajdonszerzés dogmatikai kategóriájába sorolta.²¹

Gaius a *bona fides*t nem említette meg a feldolgozásról szóló szövegrészben, és ennek több oka lehetett. Egyrészt a *bona fides* a feldolgozás tanára vonatkozó eltérő jogtudósi álláspontok következtében nem volt alkalmas arra, hogy a tulajdoni szerzősmód kritériumaként szolgálhasson. A szabinianus felfogás szerint teljesen érdek-

¹⁷ NÓTÁRI Tamás: *Római köz- és magánjog*. Szeged, Lectum, 2011, 210.

¹⁸ Ez alól kivétel Földi András, akinél a jóhiszeműség szubjektív és objektív kategóriáinak megkülönböztetése komoly tudományos vizsgálódás tárgya. L. erről leginkább *A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig*. Budapest, Acta Fac. Pol.-iur. Univ., Budapest 2001.

¹⁹ SÖLLNER, Alfred: *Bona fides – guter Glaube?* SZ 122 (2005), 8–10. A problematikáról I. FÖLDI András: *Osservazioni intorno al c.d. dualismo della 'bona fides'*, in: CARMELA, Russo Ruggeri (szerk.): *Studi in onore di Antonio Metro*, II. Milano, Giuffrè, 2010, 483–507. A *bona fides* e római jogban megjelenő kettős felfogása mindmáig problémák forrása az európai jogharmonizáció folyamatában. L. RANIERI, Filippo: *Europäisches Obligationenrecht: Ein Handbuch mit Texten und Materialien*, Wien–New York, Springer, 2009³, 439. sk.

²⁰ PLISECKA, Anna: *Accessio and Specificatio Reconsidered*. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 74 (2006), 45.

²¹ Gai. 2, 79: *in aliis quoque speciebus naturalis ratio requiritur*.

telen volt, hogy a feldolgozó jó- vagy rosszhiszeműen cselekedett, ugyanis az anyag tulajdonosa mindkét esetben, a feldolgozó *fidesétől* függetlenül, ugyanúgy megszerezte az új dolog tulajdonát. Az a kérdés, hogy a feldolgozónak jóhiszeműnek kellett-e lennie a tulajdonszerzéshez, kizárólag a prokuliánusoknál merült fel, akik szerint a nyersanyag tulajdonosa és az új dolog tulajdonosa egymástól eltérő személyek is lehettek.

Másrészt Gaius a *bona fides*t mindig egy bizonyos állapot, és sohasem egy cselekmény vonatkozásában használta. A forrásokban olvashatunk *possessio bonae fidei*-ről, de *fabricatio* vagy *speciem bona fide faceré*ről sohasem.²² Ha valaki *bona fide* vásárol valamit, az még nem jelenti azt, hogy az adásvétel mint jogügylet jó- vagy rosszhiszemű lehetne, csupán azt, hogy a vevő úgy véli, hogy az eladó tulajdonos volt. A *specificatio* esetében hasonló a helyzet. A feldolgozás mint tevékenység nem értelmezhető a jó- és a rosszhiszeműség szemszögéből. Csupán a feldolgozás előtti és utáni, a nyersanyagra, illetve az új dologra vonatkozó pszichés tartalom értékelhető e fenti bináris kód mentén. A szabiniánusok szerint az a feldolgozó, aki nem tudta, hogy idegen anyagot munkál meg, jóhiszemű birtokosa lesz az új dolognak, beruházását, költségeit majd egy esetleges tulajdoni per keretében érvényesítheti. A prokuliánusok szerint az a személy, aki nem tudta, hogy idegen anyagot munkál meg, jóhiszemű tulajdonossá válik. A kérdés az, hogy aki az idegen anyagot lopta – vagy ami a lopással egyenértékű: tudta, hogy idegen anyagot alakított át, noha azt nem ő maga tulajdonította el –, tulajdonossá vált-e prokuliánus nézőpontból? Bármilyen is a válasz erre a kérdésre, Gaius szerint a prokuliánusok²³ ezzel a feldolgozóval szemben is megadták az *actio furti*t és a *condictio*t a nyersanyag vonatkozásában,²⁴ így a gazdagodási kérdések ebben az esetben is megnyugtatóan rendeződhetnek.

A *bona fides* Gaiusnál nem a tulajdonszerzés egyik (szükséges) tényállási elemeként funkcionált, hanem arra szolgált, hogy a bekövetkezett vagyonmozgásokat igazságos módon lehessen kezelni. Gaius fő célja az volt, hogy a feldolgozással kapcsolatos, egymásnak ellentmondó természetjogi elvek közül kiválassza a megfelelőt,²⁵ és hogy a hiányzó civil jogi szabályozás ellenére is igazságos döntést hozzon.²⁶

²² Gai. 2, 43 és Gai. 2, 49; Gai. 2, 45.

²³ A fragmentumnak (Gai. 2, 79) erre vonatkozó, *sed*del bevezetett része értelmileg már csak a prokuliánus álláspontra vonatkozhat.

²⁴ Gai. 2, 79.

²⁵ Gaius a *naturalis ratio* és a *ius naturale* fogalmait szinonimaként használja (I. Gai. 1, 1), és hol a *naturali ratione adquiruntur*, hol az *eodem iure nostrum fit*, hol pedig a *iure naturali nostrum fit* kifejezésekkel élt. Voigt is úgy vélte, hogy a *ius naturale* a *naturalis ratio*ból vezethető le. L. VOIGT, Moritz: *Das ius naturale aequum et bonum und ius gentium der Römer*, I. Leipzig, Voigt & Gunther, 1856, 273. sk. Gaius több modern jogtudós szerint egyedi természetjogi elméletet fejlesztett ki, így az általam felvázolt gondolati konstrukció nem teljesen valószínűtlen. L. HONSELL és mások (1987): i. m., 60.

²⁶ A *ius gentium* – amelyet Gaius a *ius naturaléval* azonosnak tekintett – valóban szubszidiárius jellegű is lehetett a *ius civile* szabályaihoz képest. Gaius Cicerótól is átvehette azt a gondolatot, hogy a *naturalis ratio*, illetőleg a *ius naturale* a tágabb értelemben felfogott jogrend részét képezik, és egyetemességük miatt alkalmazhatóak. L. BUCKLAND, William Warwick: *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian*. New York, Cambridge UP, 1963³, 54.

2. Természetjogi elvek a tulajdonszerzés és a feldolgozás tanában

A gaiusi *Institutió*kon belül, a vonatkozó, tulajdonszerzésekről szóló részben²⁷ nevesített természetjogi elveknek két szintje különíthető el. Az első, alacsonyabb szinthez azon elvek tartoznak, amelyek a tulajdon odarendelését közvetlenül okolják meg: *quia antea nullius esset; quia superficies solo cedit; quia litterae chartulis sive membranis cedunt; és a tabulam picturae cedere.*

Ezen természetjogi elvek azonban csak az első szintjét képezik egy természetjogi szabályozási piramisnak. A második, magasabb szinten, a szövegben *expressis verbis* nem megjelenő,²⁸ de egyértelműen jelen lévő természetjogi princípium található: *Nam hoc natura aequum est neminem cum alterius detrimento fieri locupletioem.*²⁹ A természetes igazságosságnak az felel meg, hogy senki sem gazdagodhat más kárára.³⁰

Gaius azon eseteket, ahol e második, gazdagodásra vonatkozó norma szóba jöhet, a *praeterea* szócska³¹ használatával világosan elkülönítette az egyéb természetjogi tulajdonszerzési módoktól, ahol a gazdagodási norma nem játszik szerepet. Ez utóbbi csoportba tartoznak a különféle *occupatio*-tényállások, hiszen itt másra való tekintet nélkül keletkezik tulajdon, így vagyoneletolódásról szó sem lehet. A második, a gazdagodási normával érintett kategória alatt pedig az egyes *accessio* eseteket sorolta fel, mint például az *inaedificatiót*, a *satiót*, a *plantatiót*, a *texturát*, a *scripturát* és a *picturát*.

E strikt elkülönítés következtében a Gaius-szöveg elején található *in aliis speciebus* fordulat nem az eredeti tulajdonszerzési módok mindegyikére vonatkozik, amint azt Mayer-Maly vélte,³² hanem csupán azon esetekre, ahol az anyagi kiegyenlítés problémája felmerült azáltal, hogy egy másik, idegen tulajdon is érintett volt.

A gazdagodási norma minden döntés mögött ott áll, amelyeket Gaius a Gai. 2, 73–79-ben a *sed* kötőszóval vezetett be. Ez az absztrakt természetjogi elv vagy *per exceptionem* vagy *utilis actio* révén – azaz modern értelemben processzuális alapon

²⁷ Gai. 2, 66–79.

²⁸ Az ember a magától értetődő dolgokról a jogtörténet területén sem beszél. L. DAUBE, David: Das Selbstverständliche in der Rechtsgeschichte, SZ 90 (1973), 1–13. Daube munkamódszeréről részletesebben I. METZGER, Ernest: *Quare? Argument in David Daube after Karl Popper*, in: METZGER, ERNEST (szerk.): *Law For All Times: Essays in Memory of David Daube*, Lawrence, KS: Roman Law Society of America, 2004, 27–58.

²⁹ Pomp. D. 12, 6, 14. L. ehhez VON MAYR, Robert: *Die conditio des römischen Privatrechtes*. Leipzig, Duncker & Humblot 1900, 2.

³⁰ A természetjogi princípiumok szintjei a természetjog eredetileg két eltérő felfogásában (az egyik – sztoikus ihlettségű – az emberek egyenlőségét, a másik egyenlőtlenségét hirdeti) lelheti magyarázatát. E kérdéskörhöz I. CARLYLE, Alexander James: *A History of Medieval Political Theory in the West*, 1. Edinburgh, Blackwood, 1903, 8–9, aki a politikaelmélet legnagyobb horderejű változásának azt a folyamatot tartotta, amely Arisztotelész után Ciceróig, illetve Senecáig, az emberek egyenlősége elfogadása tekintetében bekövetkezett. L. még McILWAIN, Charles: *The Growth of Political Thought in the West: From the Greeks to the End of the Middle Ages*. New York, Macmillan, 1932, 114–115.

³¹ Gai. 2, 73.

³² MAYER-MALY (1976): i. m., 126.

– jutott érvényre, és erősebb volt, mint a korábban említett, a tulajdonszerzést közvetlenül irányító, konkrétabb normák.

Ha két azonos absztrakciós szinten álló, a tulajdonszerzésre vonatkozó természetjogi elv ütközött, a gazdagodási norma gondoskodott a vagyoni helyzet igazságos rendezéséről. Ezt láthatjuk a Gai. 2, 78-ban, a *scriptura* és a *pictura* eseteiben. Gaius nem talált világos, ésszerű elhatárolási kritériumot a két tulajdonszerzési elv, egyrészt a *litterae chartulis sive membranis cedunt*, másrészt pedig a *tabulam picturae cedere* tekintetében. Tanácsstalanságát az alábbi szavakkal juttatta kifejezésre: *cuius diversitatis vix idonea ratio redditur*.³³ Az azonban bizonyos, folytatta Gaius, hogy az anyagi viszonyok rendezése *exceptio, utilis actio* vagy *actio furti* révén biztosítva van.

A *specificatio* esete hasonló. Két, egymással ellentétes tulajdonszerzési elv áll egymással szemben, egyrészt a szabiniánus *cuius materia sit, illius et res quae facta sit* és a prokuliánus *eius rem esse putant, qui fecerit*. Az ellentétet a *scriptura-pictura* kollízióhoz hasonlóan az *actio furti* és a *condictio* segítségével oldotta fel. Habár a tulajdonszerzési elvek a szabályozási hierarchia alsóbb szintjén ellentmondtak egymásnak, a gazdagodási norma egy felsőbb szinten igazságos megoldást kínált.

Gaius a fragmentumot³⁴ az *in aliis quoque speciebus naturalis ratio requiritur* szavakkal nyitotta meg. Figyelemre méltó, hogy a *requiritur* szót használta az *adquiritur* helyett, valószínűleg azért, mert nem a természetjogi szerzőmódra vonatkozó alsóbb szintű elvekre, amelyek a tulajdon odarendelését (*ad-quiritur*) szabályozták, hanem a természetjogi gazdagodási normára kívánt ezzel utalni, amely egy elveszett vagyonelem visszaszerzését (*re-quiritur*) biztosította. Christina Kraft véleményével³⁵ ellentétben, az itt említett *naturalis ratio* nem feltétlenül az egymással szemben álló jogi iskolák véleményét jelölte, hanem egyszerűen a gazdagodási normára mint a természetes értelem legfőbb elvére vonatkozott.

Gaius azért nem szólt a *bona fides*-ről a feldolgozás tana kapcsán, mert a jóhiszeműség kérdése a *specificatio* problematikájában nem játszott számára hangsúlyos szerepet. Fő célkitűzése az volt, hogy helyreállítsa a dolog idegenkezű feldolgozása révén felborult vagyoni egyensúlyt. Azért, hogy ezt elérje, világos rendet teremtett a különféle és egymással ellentétes természetjogi elvek között. A *bona fides*-re vonatkozó kérdés e tekintetben másodrangú volt, és csak azokban a tulajdonszerzési esetekben került említésre, ahol a jóhiszeműség a *vindicatiós* eljárásban minden kétséget kizáróan releváns volt.

3. A jogtudósi iskolák álláspontja

A *specificatio* esetében a *vindicatiós* eljárás az iskolák közötti véleménykülönbség következtében nem volt magától értetődően adott, hiszen épp az volt vitatott, hogy ki a tulajdonos, azaz – praktikusán – ki jogosult a *rei vindicatiós* eljárás megindításá-

³³ Gai. 2, 78.

³⁴ Gai. 2, 79.

³⁵ KRAFT (2006): i. m., 292.

ra. Sabinus és Cassius úgy vélte, hogy az új dolog az anyag tulajdonosáé, míg mások a *nova res* a feldolgozónak ítélték.

Thomas és Metzger is úgy vélik, hogy a szabiniánusok és a prokuliánusok egyaránt elismerték, hogy a nyersanyag helyébe egy új dolog lépett,³⁶ „pusztán” ennek a *nova res*nek a tulajdona volt vitatott:³⁷ *quaeritur, utrum tuum sit id, quod ex meo effeceris, an meum.*³⁸

A szabiniánus tan mögött a sztoikus, a prokuliánus mögött pedig a peripatetikus filozófia hatását vélték felfedezni, amint arra első ízben Sokolowski mutatott rá.³⁹ Őt követve Kaser,⁴⁰ Ebert,⁴¹ Mayer-Maly,⁴² Wieacker⁴³ és visszafogottabban Kunkel⁴⁴ is ezt az álláspontot képviseli. A peripatetikusok helyett Schermeier⁴⁵ és Behrends⁴⁶ inkább a szkeptikus akadémia befolyását emelte ki a prokuliánus tan ideológiai forrásai közül.

Véleményem szerint helyes az a megközelítés, amely a tulajdon kérdésében megmutatózó lényeges különbség okát nem jogdogmatikai alapon, hanem a jogon kívül, a filozófia, pontosabban az ismeretelmélet területén keresi. A jogon kívül ugyan, de nem a filozófiában, hanem a retorika területén kereste a probléma kulcsát Tessa Leesen.⁴⁷ Arra mutatott rá, hogy a feldolgozásról szóló, a jogi forrásokban fellelhető szófordulatok nagy hasonlóságot mutatnak Cicero *Topica* és Quintilianus *Institutio Oratoria* című művéből vett idézetekkel.⁴⁸ Úgy vélem azonban, hogy nem közvetlenül e szónoklattani elvek befolyásolták a jogászok dogmatikai megoldásait, inkább arról lehetett szó, hogy a hasonlóságok egy közös nevezőre, a filozófiai alapvetések területére vezethetőek vissza. Erre utal többek között, hogy annak ellenére, hogy Gaius az *Institutióiban* hatékony eljárásjogi megoldást alakított ki a *specificatio* problémá-

³⁶ THOMAS, Joseph Anthony Charles: *Locatio conductio emptio venditio und specificatio*, SZ 81 (1964), 125; METZGER, Ernest: *Postscript on nova species and Kinloch Damp Ltd. v. Nordvik salmon Farms Ltd*, Roman Legal Tradition II, 2004, 119.

³⁷ FERRINI, Contardo: *Appunti sulla doctrina della specificazione*, BIDR 2 (1889), 201: *la disputa fra le scuole non concerneva il punto se il dominio o no fosse estinto, ma a chi il dominio quella cosa nuova spettasse*; HÄGERSTRÖM, Axel: *Der römische Obligationsbegriff im Lichte der allgemeinen römischen Rechtsanschauung*. Uppsala–Leipzig, Almqvist & Wiksells, 1927, 248; SCHERMAIER, Martin Josef: *Materia. Beiträge zur Frage der Naturphilosophie im klassischen römischen Recht*. Wien, Böhlau, 1992, 195.

³⁸ G. 2, 79.

³⁹ SOKOLOWSKI, Paul: *Die Philosophie im Privatrecht*, I. Halle, Max Niemeyer, 1902, 69. skk.

⁴⁰ KASER (1971): i. m., 431.

⁴¹ EBERT, Harald: *Die Entwicklung der Spezifikation im Humanismus, Naturrecht und Usus modernus*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde einer Hohen Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität zu Köln. Kézirat, Cologne, 1969, 9. sk.

⁴² MAYER-MALY (1976): i. m., 127.

⁴³ WIEACKER, Franz: *Spezifikation, Schulprobleme und Sachprobleme*, in: KUNKEL, Wolfgang–WOLFF, Hans Julius (szerk.): *Festschrift für Ernst Rabel*, II. Tübingen, 1955, 283. sk.

⁴⁴ KUNKEL és mások (1987): i. m., 171.

⁴⁵ SCHERMAIER (1992): i. m., 234.

⁴⁶ BEHREND, Okko: *Institutionelles und prinzipielles Denken*, SZ 95 (1978) 187–231; BEHREND, Okko: *Le due giurisprudenze romane e le forme delle loro argomentazioni*, *Index* 12 (1983/84), 189–225; BEHREND (1995): i. m., 199.

⁴⁷ LEESEN, Tessa: *Produced and Bottled in Rome – Who Owned the Wine? The Controversy about Specificatio*, *RIDA* 53 (2006), 266.

⁴⁸ L. Gai. D. 41, 1, 7, 7, és Cic. Top. 15, 58.

jára, a *Res cottidianae sive aurea* később ismét egy filozófiailag ihletett *media sententiá*t karolt fel.⁴⁹

Gaius azonban a maga részéről nem bocsátkozott mély filozófiai fejtegetésekbe. Egyszerűen megállapította, hogy a jogtudósi iskolák filozófiai ihletettségu nézetei között nagy különbség mutatkozik, praktikus eljárásjogi megoldásokkal a gyakorlatban mintegy elsimította ezt a nézeteltérést, és materiálisan – a vagyoni kérdéseket illetően – igazságos megoldást vázolt fel. Az eljárásjogi eszközök használatához sem az elvont filozófiai tanokban találta meg a legitimációs forrást, hanem a klasszikus római jogász számára sokkal kézenfekvőbb természetjogi alapelvekben. Nem a jó-hiszemőség, hanem bizonyos természetjogi alapelvek határozták meg a tulajdoni állapotot a természetjogi szerzősmódok esetében.⁵⁰ Ha ezek az elvek ellentétesek voltak egymással, egy másik, a normahierarchiában magasabb szinten álló természetjogi norma, a gazdagodási norma segített a probléma megoldásában, méghozzá eljárásjogi intézmények révén, mint ahogy azt a *textura*, a *pictura* és végül a *specificatio* esetében is világosan láttuk. Már Wieacker is felismerte,⁵¹ hogy a feldolgozásra vonatkozó jogtudósi ellentét egyszerű akadémikus vitaként fogható fel, amelynek következményeit a gyakorlatban eljárásjogi eszközökkel oldották fel. Ezen tézist Behrends nem tartotta meggyőzőnek, mondván, hogy az anyagi jogi, mélyebb összefüggések nem szűnnek meg azáltal, hogy az adott esetben érvelési okokból egy egyszerűbb, eljárásjogi argumentumot használunk fel.⁵² Meglátásom szerint a hangsúly valóban nem az eljárásjogi korrekciós mechanizmuson, hanem az a mögött álló természetjogi normapiramison van.

3.1. A szabiniánus álláspont

A szabiniánusok a gazdagodási norma primátusát egyszerűen, a vindikációs eljárás keretében bonthatták ki, és ezen eljárás keretében természetesen már a feldolgozó jó- vagy rosszhiszemőségét is figyelembe vették. A *rei vindicatio* ugyanis hatékonyan szabályozta az anyagi kiegyenlítés kérdését, azaz a veszélyviselés és profit

⁴⁹ Gai. D. 41, 1, 7, 7; SCHERMEIER (1992): i. m., 239; kétségbe vonja, hogy e betoldás Gaiustól származna és a kompromisszumos megoldást iustinianusi adaléknak tartja. Ezzel szemben BEHREND (1995): i. m., 234. sk. interpolációmentesnek tartja a fragmentumot, és ezt az álláspontot KRAFT (2006): i. m., 292¹⁵ is meggyőzőbbnek tartja. Magam részéről inkább Schermeier felfogását tartom helyesnek, mert nem látok okot arra, hogy Gaius miért fordult volna el a megfelelő eljárásjogi megoldástól egy anyagi jogi kedvéért.

⁵⁰ Gaius azt a jogtechnikai megoldást választotta, hogy az ősi római eredetű, átalakulóban lévő, formálódó *bona fides* fogalmát eszközként felhasználta abban az esetben, ha a görög filozófiai hagyományban gyökerező természetjogi elvek igazságtalan helyzetekhez vezettek volna. L. ehhez WAGNER, Herbert: *Studien der allgemeinen Rechtslehre des Gaius. Ius gentium und ius naturale in ihrem Verhältnis zum ius civile*. Zutphen, Terra, 1978, 51. sk. Az ókori és modern természetjogi felfogás különbözőségéről I. POUND, Roscoe: *Jurisprudence*, I. St. Paul, West, 1959, 468; aki élesen megkülönbözteti a dolgok természetes rendeltetéséből összeálló normatív rendet az ésből levezethető absztrakt rendtől.

⁵¹ WIEACKER (1955): i. m., 287. sk.

⁵² BEHREND (1995): i. m., 199⁵.

megosztásának problémáit.⁵³ A tulajdonos viselte a kárt a dolog véletlen megsemmisülése esetén, a jóhiszemű feldolgozó még a *litis contestatio* beállása után sem tartozott helytállással a vis maiorért.⁵⁴ A *periculum* mindkét felet azonos módon érintette, hiszen mindketten saját befektetésüket veszítették el. Az anyag tulajdonosa elveszítette az anyagot, a feldolgozó pedig munkáját (illetve annak értékét), tehát mindkét fél – igazságos módon – saját „beruházásának” inthetett búcsút.

Az anyag és a munka egymástól való elhatárolása⁵⁵ egyébként sem volt idegen a szabiniánusok gondolkodásmódjától. A Gai. 3,147 egy olyan esetről számol be, ahol az anyag tulajdonosa nyersanyagot adott át egy vállalkozónak, és megállapodott vele a munka ellenértékéről, a *merces pro operá*ról. Cassius e tényállás értékelésében oly messzire ment, hogy egyenesen két szerződést különített el, egy adásvételit a nyersanyag vonatkozásában és egy vállalkozási szerződést a munkával kapcsolatban.⁵⁶ Amint arra Thomas rámutatott, a szabiniánusok a *locatio conducti*ót azon szerződésekre korlátozták, amelyekben a megrendelő adta a nyersanyagot is. Véleménye szerint ez a sajátosság magyarázza a *specificati*óra vonatkozó szabiniánus nézeteiket.⁵⁷

Ami a profit megosztását illeti, a feldolgozó az értéknövekedést⁵⁸ – azaz munkájának értékét – az *exceptio doli* által érvényesített visszatartási joga segítségével érvényesíthette. Egyikük sem gazdagodott igazságtalanul, sem az idegen anyag, sem az idegen munka révén. Ha a feldolgozó lopta a nyersanyagot, az anyag tulajdonosának a *condictio furtiva* és azzal halmazatban (büntetési céllal) az *actio furti* is rendelkezésére állt. A szabiniánus megoldás a *rei vindicati*óban benne foglalt gazdagodási norma révén igazságosnak tekinthető, az anyagi kiegyenlítés a tulajdonjogi kereset segítségével valóban egyszerűen realizálható volt.

3.2. A prokuliánus álláspont

Ha azonban az ember a prokuliánus álláspontot követi, a helyzet egészen más. Ebben az esetben az anyag tulajdonosának nem áll rendelkezésére a tulajdoni kereset. A tulajdonában álló anyag már megsemmisült, az új dolog pedig nem az övé.

⁵³ Egyes szerzők már korán a gazdagodási igények kielégítése eszközeként tekintettek e jogsegélyekre, I. BRINZ, Alois: *Lehrbuch der Pandekten* II. Erlangen, Andreas Deichert, 1873², 577; és PERNICE, Alfred: *Labeo, Römisches Privatrecht im Ersten Jahrhundert der Kaiserzeit* II/1². Halle, Waisenhaus, 1895², 325. Ezzel szemben az értéknövekedés jelentőségének túlhangsúlyozása ellen lép fel KRAFT (2006): i. m., 302.

⁵⁴ Ulp. D. 6, 1, 15, 3. A prokuliánus nézet értelmében a tulajdonosnak még a véletlenért is helyt kell állnia, ám ez tulajdonosi státuszára tekintettel nem meglepő.

⁵⁵ Egyes modern szerzők a munkának adják az elsőbbséget. L. SULZER, August: *Der Eigenthumserwerb durch Specificatio*. Zürich, Orell Füssli, 1883, 54; JHERING, Rudolf: *Der Geist des römischen Rechts* III. Leipzig, Breitkopf und Härtel 1968⁹, 323; SCHEURL, Christoph Gottlieb Adolf: *Beiträge zur Bearbeitung des römischen Rechts* I. Erlangen, T. Bläsing, 1853, 285; WINDSCHEID (1906): i. m., 968².

⁵⁶ Gai. 3, 147.

⁵⁷ THOMAS (1964): i. m., 110.

⁵⁸ Az értéknövekedés önmagában nem ok arra, hogy a feldolgozó a dolgon tulajdont szerezzen, illetve arra sem, hogy az új dolog *nova res*nek minősüljön. L. KRAFT (2006): i. m., 302; MAYER-MALY (1976): i. m., 148.

Gaius itt azzal a feladattal szembesült, hogy a vindikációs lehetőség hiányában mégis valahogy elősegítse a gazdagodási norma érvényesülését.⁵⁹

Ez azonban nem volt egyszerű feladat. Ha a feldolgozó jóhiszemű volt, az anyag tulajdonosának nem volt túl sok esélye. Egyes, ritka esetekben – ahol az adott volt – élhetett *condictio*val a nyersanyag vonatkozásában, például *condictio indebitivel*, amely a tulajdon megszűnése után is a rendelkezésére állt. Ez a megoldás azonban első látásra nem tűnik kielégítőnek, hiszen *condictio*val csak egyes, kis számban előforduló tényállások esetében lehetett perelni.⁶⁰ A későbbiekben azonban látni fogjuk, hogy a *condictio* jogsegélye a gyakorlatban meglehetősen kielégítő, ha nem is minden esetkört lefedő megoldást jelentett. Mégis talán e tökéletlenség volt az egyik oka annak, hogy a jogászok, talán már Gaius maga is, egy jobb megoldás után kutattak, és felállították a jól ismert *media sententiát*. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy ez a kompromisszumos megoldás a problémát olyan módon kívánta megoldani, hogy azt tulajdonképpen leszűkítette arra a kérdésre, hogy a nyersanyag vindikálható-e.

A feldolgozó rosszhiszemősége esetén indítható volt ellene az *actio furti* és a *condictio* is, mintegy a kiesett *rei vindicatio* pótlásaként.⁶¹ Kraft szerint az a tény, hogy az új dolog senkié, azaz *res nullius*, és emiatt a feldolgozó *fides*től függetlenül megszerzi annak tulajdonjogát, azzal a körülménnyel került kiegyensúlyozásra, hogy a rosszhiszemű feldolgozás lényegében *furtumnak* minősült,⁶² Bessenýő pedig úgy véli, hogy a lopott dolog feldolgozásával létrejött dolog is lopott, így elbirtokolhatatlan.⁶³ Amint azt Jakab Éva a szőlőtermés vonatkozásában meggyőzően bemutatta,⁶⁴ a mindennapi életben igen elterjedtek voltak a nyersanyag lopásából, és ebből adódóan a rosszhiszemű feldolgozásokból eredő vitás esetek. Ezt a szituációt Gaius megoldása – a természetjogi gazdagodási elv processzuális úton felülírja a tulajdonszerzési normát – hatékonyan kezelni tudta, hiszen a rosszhiszemű feldolgozás egyik jogtudósi iskola álláspontját alapul véve sem vezetett különösebb nehézségekhez.

A *condictio*t a vizsgált fragmentum szerint tolvajok és *quaedam alii possessores*, azaz bizonyos egyéb birtokosok ellen is alkalmazták. De kik ezek a bizonyos egyéb birtokosok? Miért említette meg Gaius a birtokosok ezen kategóriáját a tolvajoktól elkülönítve? Figyelemre méltó, hogy Gaius a *condictio*t először kifejezetten csak

⁵⁹ A *sed* után Gaius véleményem szerint a prokulianus nézetet tárgyalta a Gai. 2, 79-ben. Hasonlóképp vélekednek WIEACKER (1955): i. m., 265⁷ és MAYER-MALY (1956): i. m., 140. Nem ért egyet ezzel SCHERMAIER (1992): i. m., 195.

⁶⁰ SCHWARZ, Fritz: *Die Grundlage der condictio*. Münster–Köln, 1954, 291. sk; VON LÜBTOW, Ulrich: *Beiträge zur Lehre der condictio nach römischem und geltendem Recht*. Berlin, Duncker & Humblot, 1952, 82; MAYER-MALY (1976): i. m., 141.

⁶¹ MAYER-MALY, (1976): i. m., 141; KUNKEL és mások (1987): i. m., 352; KRAFT (2006): i. m., 315. Másképp vélte MAYR (1900): i. m., 144, aki szerint a *condictio* és a *rei vindicatio* konkuráltak egymással.

⁶² Kraft (2006): i. m., 313–314.

⁶³ BESSENYŐ: i. m., 88. Bessenýő ezt a nézetét a Paul. D. 41, 3, 4, 20-ra alapította. A gaiusi szövegben ilyen értelmű utalást nem találunk, inkább az valószínűsíthető, hogy még a rosszhiszemű feldolgozó is tulajdont szerez az új dologon.

⁶⁴ JAKAB ÉVA: *Borvétel és kockázat. Jogtudomány és jogélet a Római Birodalomban*. Budapest, Akadémiai 2011, 35–36.

adversus eundem (ti. a tolvajok ellen) biztosította, annak felhasználási területét csak az indokolásban terjesztette ki, a mondat második felében.

Kunkel és Honsell ezen bizonyos egyéb birtokosok mögött a rosszhiszemű feldolgozókat látták, akik mint tolvajok *semper in mora sunt*,⁶⁵ azonnal késedelembe esnek. Schermeier hasonló nézete értelmében az *alii possessores* az anyag birtokosai, akik az anyagot lopott mivolta tudatában dolgozták fel.⁶⁶ E megközelítések kimondatlanul is a *quibusdam aliis possessoribus* fordulat mögött a iustinianusi korszakban fiktív birtokosoknak nevezett személycsoportot láttatják,⁶⁷ azokat, akik a feldolgozás révén, rosszhiszeműen szűntek meg birtokolni, *qui dolo malo desunt possidere*.⁶⁸ Ezek a személyek a lopott anyag birtokát a feldolgozás révén, rosszhiszeműen adták fel, hogy magukat a tulajdoni pertől és az ítélet végrehajtásától megszabadítsák.

E feltételezés nem valószínűtlen, mert a birtoklásra vonatkozó követelmény fellazulása éppen Gaius korában, Kr. u. 129-ben indult meg, a *senatusconsultum Iuventianum* nyomán.⁶⁹ Gaius talán azért különítette el ezeket a bizonyos birtokosokat a tolvajoktól, jöllehet a feldolgozási cselekmény következtében ők maguk is tolvajnak számítottak, mert a birtoklásra vonatkozó feltétel kiterjesztése munkássága idejében újdonságnak számított, és emiatt külön kiemelésre volt érdemes. De más, ebbe az irányba mutató gyanújelünk is van. Paulus a felmutatásra irányuló keresetet, az *actio ad exhibendum*ot megadta a rosszhiszemű feldolgozó ellen.⁷⁰ E kereset formulájában a következő fordulatot találjuk: *dolo malo desinere possidere*.⁷¹ Ha tehát a feldolgozás, annak tudatában, hogy az anyag másé, a birtok rosszhiszemű feladásának minősült, és ez a tantétel éppen Gaius korában kezdett elismerést nyerni, erősen valószínű, hogy Gaius a *condictio*t a már a művi beavatkozás miatt a nyersanyagot nem birtokló, a szó szoros értelmében nem tolvaj (azzá csak a megmunkálás révén váló) feldolgozó ellen is meg kívánta adni.

Azonban egy másik alternatíva még valószínűbbnek tűnik fel. Igencsak szembe-tűnő ugyanis, hogy Gaius ezeket a tolvajoktól elkülönített személyeket csak birtokosnak, *possessor*esnak nevezi, jöllehet a prokuliánus nézet alapján, nem egyszerű birtokosnak, hanem tulajdonosnak is minősülhetnének. E különös szóhasználat alapján az is feltehető, hogy ezek a bizonyos egyéb birtokosok olyan személyek lehettek,

⁶⁵ KUNKEL és mások (1987): i. m., 353¹⁶.

⁶⁶ SCHERMAIER, Martin: *An eadem res sit, quaeritur*, in: COLOGNESI, Capogrossi (szerk): *Studi in onore di Mario Talamanca*, Napoli, Jovene, 2001, 293.

⁶⁷ Maga a *ficti possessores* kategóriája valószínűleg iustinianusi eredetű, I. MOUSOURAKIS, George: *The Fundamentals of Roman Private law*. New York, Springer, 2012, 150. A birtoklás követelménye azonban már korábban, a késő klasszikus korszaktól kezdődően fellazult.

⁶⁸ Paul. D. 6, 1, 27pr.

⁶⁹ KASER–KNÜTEL (2005): i. m., 134.

⁷⁰ Paul. D. 10, 4, 12, 3. HÄGERSTRÖM (1927): i. m., 256, a helyet eredetinek vélte. Ezzel szemben áll KRAFT (2006): i. m., 290. A Paulus-fragmentumról bővebben I. SCHERMAIER, Martin: D. 41, 1, 24 und 26pr. Ein Versuch zur Verarbeitungslehre des Paulus, SZ 105 (1988), 436–487; továbbá KASER, Max: Die natürlichen Eigentumserwerbsarten im altrömischen Recht, SZ 65 (1947), 245; WIEACKER (1955): i. m., 271; BEHREND (1995): i. m., 199⁵. ALBANESE, Bernardo: Esegese minime in tema di specificazione, *Labeo* 1 (1955), 166; e szöveg alapján tekintette a *bona fides*t követelménynek. L. még SANTALUCIA, Bernardo: Il contributo di Paolo alla dottrina della specificazione di mala fede, *BIDR* 72 (1969), 113. sk.

⁷¹ LENEL, Otto: *Edictum perpetuum. Ein Versuch Zu Dessen Wiederherstellung*. Leipzig, Tauchnitz, 1883, 223.

akik a nyersanyaghoz *bona fide* jutottak hozzá, és azt később feldolgozták. Gaius azért akarhatta ezt az esetet hangsúlyosan kiemelni, mert a lopott dolgok elbirtoklását a *ius civile* strikt szabályai nem tették lehetővé. Egyrészt már a 12 táblás törvény megtiltotta a lopott dolog elbirtoklását,⁷² másrészt a Kr. e. 2. században született *lex Atinia de usucapione* kimondta, hogy a lopott dolog feletti tulajdonosi hatalom időkorlátozás nélkül fennmarad.⁷³ A gaiusi kiegészítés ehhez képest annyiban több, hogy az eredeti tulajdonos anyagi megtérülését még a dolog megsemmisülése utáni időszakban is biztosítja. A lopott dolog értékét, még annak jóhiszemű, magát akár tulajdonosnak hívó személy által történő megsemmisítése (azaz feldolgozása) után is lehet *condictio*-val perelni.⁷⁴ Ez a megoldás jogpolitikai szempontból nézve két okból is igen előnyös. Egyrészt a jóhiszemű szerző, a nyersanyag értékének *condictio*-val történő elperlése révén elkönyvelt vesztesége következtében motivált lesz a tolvaj elleni fellépésre, aki az esetek többségében nem más, mint az a személy, akitől a dolgot jóhiszeműen vásárolta. Ezt a személyt a feldolgozó sokkal egyszerűbben felkutathatja, hiszen szerződéses viszonyban álltak, mint a nyersanyag tulajdonosa, aki talán sohasem találkozott vele. Másrészt annak tudata, hogy jóhiszemű szerzőként is felelnie kell a tulajdonos *condictio*-jával szemben, a gondos vevőt arra ösztökéli, hogy minél inkább győződjön meg arról, hogy a nyersanyag eredete körül minden rendben van-e, ezáltal is megnehezítve a lopott áruk piaci forgalmát.

Gaius azért írt birtokosokat (*possessores*) és nem *bonae fidei* vagy *malae fidei* birtokosokat, mert a *condictio* megindításának szempontjából teljességgel közömbös volt, hogy ezek a birtokosok jó- vagy rosszhiszeműek voltak. Ha a dolog, amelyet megvásároltak, *res furtiva* volt, az anyag tulajdonosa az anyag értékét tőlük – akár tolvajok voltak, akár nem – *condictio* segítségével kiperelhette. Ha a nyersanyag lopott volt, a feldolgozó tulajdonszerzése nem a hiányzó jóhiszeműség következtében, hanem azért hiúsult meg, mert a nyersanyag és ezáltal a létrejött új dolog is lopott dolognak minősült, amelyen nem lehetett tulajdont szerezni.

⁷² Gai. 2, 49. L. ehhez Gellius, *Noctes Atticae* 2, 6, 6; aki szerint egy az elbirtoklás tilalmára vonatkozó törvényt Cicero és Nigidius Figulus időszaka előtt, visszaható hatállyal vezettek be. Vico a törvény alkotójának Caius Atiniust tartotta, aki egy másik *lex Atinia*-t is proponált, amely lehetővé tette a *plebs* tagjai számára a szenátusi rang elnyerését. L. VICO, Giambattista: *Universal Rights* (ford. és szerk. Giorgio Pinton és Margaret Diehl) Amsterdam, Rodopi, 2000, 158.

⁷³ Ezen *lex Atinia* szorgalmazója egy bizonyos Gaius Atinius Labeo lehetett, aki Kr. e. 195-ben *praetor peregrinus* volt. L. Livius, *Ab urbe condita*, 33, 42–43; Gellius, *Noctes Atticae* 17, 7, 1. A datálás bizonytalan, Riccobono Kr. e. 197-re vagy 149-re teszi a törvény keletkezését. L. RICCOBONO, Salvatore, etc.: *Fontes Iuris Romani Antejustiniani*, I. Firenze, S. A. G. Barbèra, 1941, 81. L. még WATSON, Alan: *The Law of Property in the Later Roman Republic*. Oxford, Clarendon, 1968, 24. sk; DIÓSDI György: *Ownership in Ancient and Preclassical Roman Law*. Budapest, Akadémiai, 1970, 80. sk; GIRARD, Paul Frédéric–SENN, Félix: *Les lois des Romains*. Napoli, Jovene, 1977, 84–85; SÁENZ, Alfonso Castro: *Compendio histórico de derecho romano: Historia de la cultura jurídica europea*, I. Madrid, Tébar, 2006³, 347.

⁷⁴ Ezzel szemben áll BENEDEK: i. m., 52; azon nézete, amely szerint a jóhiszemű feldolgozó, aki érvényes jogcím alapján jutott az anyaghoz, az eredeti tulajdonosnak nem felel, aki így csak a dolgot elidegenítő harmadik személy ellen fordulhat. Ez azonban sem jogpolitikailag nem tűnik megfelelő megoldásnak, illetve ellentmondani látszik a római jogászok gondolkodásmódjának is, akik a tulajdonost erősebbnek tartották az alperesi pozícióban védekező bonitár tulajdonosnál is, ha az a dolgot más, harmadik személytől szerezte. L. FÖLDI–HAMZA: i. m., 354.

A gaiusi szövegből tehát nem következik, hogy a feldolgozónak jóhiszeműnek kellett lennie ahhoz, hogy az új dolgon tulajdont szerezzen. Csak annyit fejtett ki a prokuliánus nézetről, hogy a feldolgozó megszerzi a *nova rest*, ha azonban a nyersanyagot lopta, vagy tudván lopott nyersanyagot használt fel, szembe kellett néznie az *actio furti* és a *condictio*, ha pedig a nyersanyag lopott mivoltáról nem tudott, azaz magát jóhiszeműen a nyersanyag tulajdonosának tekintette, a *condictio* veszélyével. A gazdagodási kérdés, nevezetesen, hogy a nyersanyag tulajdonosa hozzájusson elvesztett nyersanyaga értékéhez, mindenféleképpen biztosítva volt.

4. Összefoglalás

Az a kérdésfeltevés, hogy a *bona fides* szükséges volt-e a feldolgozás révén történő tulajdonszerzéshez a római jogban, anakronisztikus és félrevezető.

Egyrészt az igazi probléma abban állt, hogy miképp lehet az igazságos anyagi kiegyenlítést megvalósítani akkor, ha a tulajdonszerzésre vonatkozó természetjogi elvek ütköznek egymással. A kollízióra a megoldást az ezen elvek között fennálló hierarchia jelentette, amelynek csúcsán a gazdagodási norma állt.

Másrészt a *fides*re vonatkozó kérdés szabiniánus nézőpontból teljesen irreleváns volt. A jogtudósok ezen csoportja a gyakorlatban felmerülő nehézségeket, a kártelepítés és a nyereség megosztásának problematikáját a vindikációs per keretében simította el. A felek egyenlő pozíciójához hozzájárult, hogy az egyébként erősebb jogosultat, a tulajdonosnak minősített felet terhelte felperesként a bizonyítási teher, hiszen többnyire a nyersanyag volt tulajdonosa lépett fel az új dolgot birtokló, feldolgozó alperes ellen.

A prokuliánusok az új dolog tulajdonát vélhetően még a rosszhiszemű feldolgozónak is megadták, az anyag tulajdonosa azonban vagyoni igényeit az *actio furti* és a *condictio* révén hathatósan érvényesíthette. A jóhiszemű feldolgozóval szemben is szinte minden esetben rendelkezésére állt a gyakorlatban valamilyen *condictio*, mert a tulajdonos a dolog birtokát többnyire lopás útján vesztette el, vagy olyan tényállás következtében, amelyet valamely *condictio* lefedett.⁷⁵

Gaius a jó- vagy rosszhiszeműség kérdésénél, illetve a tulajdonszerzés egyes feltételeinek iskolás módon történő felsorolásánál lényegesebbnek tekintette, hogy igazságos megoldást kínáljon a vagyoni kiegyenlítés problematikájára, valamint, hogy hatékonyan fellépjen a sajnálatos módon igencsak elterjedt lopásokkal szemben.

És hogy mit nyerhetünk mindebből a feldolgozás mai szabályozására tekintettel? A római jogi szabályozást gyakran éri az a kritika, hogy jogpolitikai szempontok alapján nem kielégítő, mert a befektetett munkával elért értéknövekedést figyelmen kívül hagyja, mert a *media sententia* a tulajdonogot az anyag milyenségétől teszi függővé, és amiért az eredeti formába történő visszaállítás az értéknövekedést is megsemmisíti.⁷⁶ Állandó növekedésre kárhözottatott világunkban egy szempontot érdemes komo-

⁷⁵ HAUSMANINGER–SELB: i. m., 164 szerint *actio utilis* vagy *actio in factum* is rendelkezésre állt, ezt a nézetet azonban a gaius-i fragmentum alapján nem tudjuk megerősíteni.

⁷⁶ KASER–KNÜTEL (2005): i. m., 132.

lyabb megfontolás tárgyává tenni. Nevezetesen, amíg Gaius az eredeti viszonyok, és ezzel az eredeti vagyoni állapotok helyreállítását tartotta szem előtt, addig a modern jogi szabályozások a bekövetkezett értéknövekedés lehetőség szerinti konzerválását tekintik legfőbb védendő értéknek. Ennek szellemében mondja az új polgári törvénykönyvünk is, hogy „ha a munka értéke a feldolgozott vagy átalakított dolog értékét lényegesen meghaladja, a dolog tulajdonosa a dolog értékének megtérítését követelheti”,⁷⁷ ezáltal szűkítve le a régi dolog tulajdonosának választási jogát. Míg az ókorban a stabilitás, az eredeti megőrzése és az volt a középpontban, hogy senkit ne érjen kár, addig a modern szabályozás az értéknövekedést tekinti primer értéknek, és a vagyoni kiegyenlítődés általa is elismert követelményeit ennek függvényében szabályozza. Érdemes megállnunk egy pillanatra és megfontolnunk, hogy vajon minden esetben hasznos-e (nem pusztán filozófiai, de nyers, materiális értelemben), ha szabályozásunk alapját az állandó bővülés csalóka ábrándja vezérli.

⁷⁷ Új Ptk. 5:65. § (2) bek.